

Lauri Viljanen, koskenniemeläinen?

Kosketuskohtia ja rinnakkaisuuksia

1. Taustaksi

Katsaukseni perustuu paitsi Lauri Viljasta ja V. A. Koskenniemeä käsitteleviin tutkimuksellisiin lähteisiin myös julkaisemattomaan materiaaliin. Tätä aineistoa ovat mm. haastattelut ja kirjeet, joiden pohjalta kirjoitin jo vuonna 1985 julkaistuun Koskenniemi-antologiaan *Kurkiauran varjo* runoilijan kirjallista piiriä koskevan artikkelin. Materiaalia kertyi 1970- ja 1980-luvulla johtamani pienimuotoisen Koskenniemi-projektin tuloksena. 1980-luvun lopulla Lauri Viljasen tytär Aulimaija Viljanen (k. 1992) löysi vuonna 1984 kuolleen isänsä jäämistöstä koko joukon Viljasen ja Koskenniemen välistä kirjeenvaihtoa. Hän deponoi aineiston haltuuni toivoen, että kirjoittaisin hänen isästään jotain. Tarkoituksena oli sen jälkeen liittää materiaali Koskenniemi-projektini tuottaman aineiston yhteyteen, mikä sittemmin on toteutunutkin. Sekä projektiin liittyvät dokumentit että Aulimaija Viljasen lahjoituksen olen toimittanut yhtenä kokonaisuutena Turun yliopiston kirjaston käsikirjoituskokoelmiin.

2. Varhaisia vaiheita

Lauri Viljasen elämä ja ura myötäilivät koko hänen aikuisikänsä V. A. Koskenniemen vaiheita. Vaikka ei voidakaan puhua jatkuvasta opettaja ja oppilas -suhteesta, Lauri Viljanen ja V. A. Koskenniemi elivät sekä runoilijoina että tutkijoina lähellä toisiaan monen vuosikymmenen ajan. Koskenniemi oli 15 vuotta Viljasta vanhempi: hän oli syntynyt vuonna 1885. Viljasen syntymävuosi on 1900, ja ylioppilaaksi tämä kaarinalaisen puusepän poika tuli vuonna 1920.

Jo 1920-luvun alkuun mennessä Koskenniemi oli ennättänyt saavuttaa urallaan niin monia voittoja, että yksistään ne riittäisivät elämäntyöksi. Runoilijana hän oli saavuttanut menestystä esikoiskokoelmastaan *Runoja* (1906) lähtien, ja vuoteen 1920 mennessä kokoelmia oli karttunut viisi, joukossa koko hänen tuotantonsa kannalta keskeiset *Elegioja* (1917) ja *Sydän ja kuolema* (1919). Lisäksi hän oli julkaissut matkakirjoja, kirjallisuuskritiikkejä ja esseitä (mm. *Roomalaisia runoilijoita*, 1919). Näkyvää julkisuutta oli tarjonnut myös aikakauskirja *Ajan päätoimittajuus* (vuodesta 1912 vuoteen 1921). Koskenniemen elämässä merkitsi ratkaisevaa käännettä muutto Helsingistä Turkuun 1920-luvun alussa ja nimitys Turun vasta perustetun yliopiston ensimmäiseksi kirjallisuuden professoriksi vuonna 1921.

Viljasen lukiovuosiin osui Koskenniemen keskeisten kokoelmien ilmestyminen, ja nimenomaan *Elegioista* hän sai 7. luokan keväällä herätteen omien runojen kirjoittamiseen (Lappalainen 1985, 24). Koska Viljasen ylioppilaaksitulo osui vaiheeseen, missä Koskenniemi aloitti yliopistollisen opetustyönsä, oli luonnollista – myös maantieteellisistä ja taloudellisista syistä – että kirjallisesti suuntautunut nuori mies hakeutui opiskelijaksi Turun yliopistoon. Opintojensa alkuvaiheessa, vuodesta 1921 vuoteen 1923, hän toimi myös yliopiston kirjaston amanuenssinä. Samanaikaisesti hän aloitti kriitikonuransa Turun Sanomien, Uuden Auran ja Aamulehden kirjallisuusarvostelijana. Kun Viljanen sitten vuonna 1926 muutti Turusta Helsinkiin ja vaihtoi

yliopistoa, hän siirtyi pois Koskenniemen välittömästä vaikutuspiiristä ja vakiinnutti vähitellen asemansa Helsingin Sanomien johtavana kriitikkona. Katkeamatonta uraa kesti vuoteen 1950 saakka. Turun-kauteen ajoittuvat hänen varhaiset runokokoelmansa *Auringon purjeet* (1924) ja *Tähtikeinu* (1926).

3. Henkilösuhteiden solmiutuminen

Vaikuttaa siltä, etteivät Lauri Viljasen ja V. A. Koskenniemen henkilösuhteet vielä 1920-luvulla solmiutuneet läheisiksi. Kun Koskenniemi vuonna 1929 kiitti Viljasta tämän lähettämästä *Merkkivaloja*-esseekokoelmasta, hän teitittelee teoksen kirjoittajaa. Allekirjoituksena on ”Teidän V. A. Koskenniemi” (V.A. Koskenniemen kirjekortti Lauri Viljaselle 27.11.1929). Kiitoskortista on kuitenkin luettavissa, että opettaja on seurannut entisen oppilaansa kirjoituksia Helsingin Sanomissa ja saattanut todeta, että Viljanen oli kelpuuttanut kokoelmaansa jo aikaisemmin julkaisemiaan arvosteluja lähes sellaisinaan (Lappalainen 1993, 27). Kirjekortissa on myös toivomus, että Viljanen tulisi Rouvineen (kohteliaisuus on vaatinut isoa kirjainta) vierailemaan V. A. Koskenniemen kirjalliseen piiriin, joka oli saanut alkunsa syksyllä 1927 (Alhoniemi 1985, 26). Viljanen muistikin Turkuja ja piiriä useaan otteeseen: hän kuului mm. Anna Maria Tallgrenin ohella sen ahkeriin kävijöihin (mt., 35).

Koskenniemen kutsu Viljaselle ”Rouvineen” on monessakin suhteessa mielenkiintoinen. Viljasen rouva oli näet 1920-luvun päättyessä Elina Vaara, hänkin runoilijaprofessorin oppilaita, tosin vain vuoden ajan 1923–1924. Rakkaus, joka oli roihahtanut liekkeihin jo Nuoren Voiman Liiton talvipäivillä vuonna 1922 (Saarenheimo 2001, 7), koki täyteytensä Koskenniemen suojeluksessa Turun yliopistossa. Juuri yliopistollisen opettajan ansiota oli Viljasen ja Vaaran innostuminen ruotsalaisen lyriikan suomentamiseen. Valikoima *Kevätsade*, joka toi lukijoiden ulottuville runoilijoita kustavilaisesta ajasta aina 1920-luvulle saakka, ilmestyi vuonna 1926. Molempien esikoiskokoelmat olivat ilmestyneet jo vuonna 1924 (Hosiaisuus 2000, 279), jolloin pari oli myös kihlautunut. Kun Koskenniemi päivänkriitikon ominaisuudessa kirjoitti niistä arvostelunsa, arvostelija oli Vaaran mielestä liian varauksellinen. Vaaran käsityksen mukaan Koskenniemi yritti hälventää epäilykset omien opiskelijoiden suosimisesta (Saarenheimo 2001, 53).

Taloudelliset huolet varjostivat nuorten runoilijoiden yhteistä alkutaivalta, jolloin Vaara asui pääasiassa Tampereella vanhempiensa luona ja Viljanen teki välillä opetustyötä Haminassa. Viljaselle tilapäinen työskentely Turun yliopiston kirjastossa oli tarjonnut vain niukan toimeentulon. Avioliiton solmimisvuodesta 1926 lähtien olot vakiintuivat, mutta avioliitto jäi lyhyeksi. Vaikka perheeseen syntyi tytäarkin vuonna 1927 (Saarenheimo 2001, 97), liitto päättyi avioeroon vuonna 1930 (Saarenheimo mt., 117). Yhdessäolonsa viimeiset vuodet pari asui Helsingissä.

4. Turussa ja Helsingissä

Viljasen elämänvaiheet ja ura paikallistuivat 1920-luvulla sekä Turkuun että Helsinkiin. Vaikka hän esikoiskokoelmansa julkaisuvaiheessa vuonna 1924 kuului kiinteästi Koskenniemen vaikutuspiiriin, hän oli samalla liittymässä oman ikäpolvensa keskeiseen runoilijaryhmittymään, tulenkantajiin. Vuonna 1924, jolloin Viljanen ja Vaara sekä myös Katri Vala debytoivat, ilmestyi

myös ensimmäinen *Tulenkantajat*-albumi sekä *Nuoret runoilijat* -antologia, joista tuli uuden suunnan tiennäyttäjää (Saarenheimo 1966, 146–147). Kun Viljanen ja Vaara muuttivat vuonna 1926 Turusta Helsinkiin, heidän etäjäsenyytensä muuttui päivittäiseksi seuranpidoksi (mt., 159).

Vuonna 1928 syntyi albumin pohjalta *Tulekantajat*-lehti, jonka johtokuntaan Viljanen liittyi. Päätoimittajaksi tuli Katri Valan veli Erkki Vala (Saarenheimo 1966, 203–204). Lehti ilmestyi vuoteen 1930 saakka (mt., 257). Sen ohjelmaan kuului moderni kansainvälisyys sekä hakeutuminen paitsi Euroopan metropoleihin myös eksoottisiin maihin. Nykyajan etsijöistä valtasi keskeisen roolin Olavi Paavolainen, jonka Kivennavan kodissa saatettiin järjestää myös itämaisia spektaakkeleja. Eksoottisissa lavasteissa Lauri Viljasesta sukeutui bagdadilainen kauppias, joka Paavolaisen huvilan portailla esiintyi yhdessä haaremiorjattarien Elina Valan ja Katri Valan kanssa (Hosiaisuoma 2000, 85). Roolileikit eivät silti olleet vain tulenkatajien suosiossa. Niitä harrasti myös V. A. Koskenniemi. Keväällä 1928 Koskenniemi tarjosi kirjallisen piirinsä jäsenille illallisen, jossa pöydän paikat oli merkitty salanimikortein. Mukana olivat tällöin mm. Kaarlo Sarkia (Alfred de Musset) ja Kaarlo Marjanen (Gaspardin Radiovics-Marenko Kaukaasiasta) (Alhoniemi 1985, 30). Kymmenvuotista toimintaansa piiri taas juhlisti esittämällä Molièren *Oppineita naisia*. Säilynyt valokuva todistaa, että esitykseen tavoiteltiin aitoutta myös ajanomaisin teatteripuvuin (mt., 30).

5. Viljanen Koskenniemen tutkijana ja kriitikkona

Viljasen suhteessa Koskenniemeen tapahtui uudenlaista lähenemistä 1920- ja 1930-luvun taideteesta 1930-luvun puoliväliin saakka. Vuonna 1935 ilmestyi Viljasen laatima lähes 400-sivuinen elämäkerta V. A. Koskenniemi. *Hänen elämänsä ja runoutensa*, joka juhlisti runoilijaprofessorin 50-vuotispäivää. Hanke oli Koskenniemelle mieluinen, mutta Viljanen tuskin tiesi käydessään neuvotteluja WSOY:n kanssa, että runoilija oli jo vuoden 1930 loppupuolella pyytänyt monografian tekijäksi Eino Railoa. Railo oli hiljattain julkaissut laajan Kyösti Wilkunan elämäkerran. Muiden kiireittensä takia hän ei kuitenkaan voinut ottaa Koskenniemen tarjousta vastaan. (Hosiaisuoma 2000, 198–200). Viljasen lähtökohtana oli ymmärrettävästi kunnioitus uransa varhaisvuosien oppimestaria kohtaan. Teos sai oman aikansa oloissa myös vakavaa tutkimuksellista huomiota. Niinpä Helsingin yliopiston estetiikan ja nykyiskansain kirjallisuuden professori Yrjö Hirnin tiedetään maininneen Viljaselle, että teos olisi ollut kelvollinen väitöskirjaksikin (mt., 202). Viljasen osalta väittelyn aika oli vasta kymmenkunta vuotta myöhemmin, kohteena tällöin Runeberg.

Tyyliään ja analyttisen paneutumisen kykyään Viljanen oli 1930-luvun puoliväliin mennessä kehittänyt kriitikkona ja esseistinä. Vuoden verran V. A. Koskenniemi -elämäkerran ilmestymisen jälkeen julkaistiin hänen esseekokoelmansa *Taisteleva humanismi*, jota metodisestikin voidaan pitää monografian rinnakkaisteoksena. Sen ensimmäisessä esseessä, joka on otsikoitu ”Goethe ja nykyhetki”, Viljanen viittaa saksalaisen mestarin lausumaan, jonka mukaan hänen teoksensa ovat ”katkelmia suuresta tunnustuksesta”. Lisäksi hän tähdentää: ”Ja varmaa on, että vasta elämäkerran ollessa oppaana voimme paremmin kuin muuten lähestyä hänen persoonallisuuttaan, hänen viisauttaan ja ethostaan” – ”Runous ja elämä ovat yhtä” (Viljanen 1950 [1936], 17, 18). Juuri tämän näkemyksen siemenet Koskenniemi oli kylvänyt jo nuoren opiskelijan mieleen aloittaessaan uransa Turun yliopiston vasta nimitettynä kirjallisuuden

professorina 1920-luvun alussa. Viljaselle oli luontevaa soveltaa tätä omaksumaansa metodia kohteeseensa ryhtyessään kirjoittamaan V. A. Koskenniemen elämäkertaa.

Goethe oli runoilija, jonka pariin Koskenniemi – myös tutkijana – palasi uransa mittaan yhä uudelleen. Vuonna 1932 ilmestyi *Nuori Goethe, elämä ja runous*, vuonna 1944 *Goethe. Keskipäivä ja elämänilta* ja vuonna 1948 molempien aiempien teosten koosteena *Goethe ja hänen maailmansa*. Kun Viljanen 1930-luvun varhaisina vuosina oli kirjoittamassa Koskenniemi-elämäkertansa, hänellä oli käytettävissään vasta tutkimuskohteensa ensimmäinen Goethe-teos. Lisäksi hän oli perinpohjaisesti syventynyt saksalaisen Friedrich Gundolfin Goethe-monografiaan, jonka hän oli hankkinut jo kouluvuosinaan. Se tarjosi hänelle paitsi metodisen mallin myös koko joukon keskeistä käsitteistöä. Gundolfilaiseen menetelmään kuului sekä elämän ja taiteen ykseyden korostaminen että kirjailijan alkuelämysten ja sivistyselämysten jäljittäminen (Hosiaisluoma 2000, 200). Viljanen lienee kehittänyt alustavasti omaa metodiaan Koskenniemi-elämäkertansa varten jo julkaistessaan arviointinsa yliopistollisen opettajansa varhaisimmasta Goethe-tutkimuksesta Helsingin Sanomissa 4.12.1932 (Viljanen 1932).

Arvostelustaan Viljanen sai nopeaa palautetta. Vaikka Koskenniemi oli saattanutkin odottaa myönteistä suhtautumista, hänen kiitoksensa oli vilpittömän ilahtunut. 8.12.1932 päiväämässään kirjeessä hän kirjoittaa: ”ja vielä: parhain, sydämellisin kiitokseni syvällisestä, pohjattoman ystävällisestä arvostelu-esseestäsi ’Nuoresta Goethesta’. Olin liikutettu sitä lukiessani. Se oli parhain palkinto vuosikausien työstä.” (V. A. Koskenniemen kirje Lauri Viljaselle 8.12.1932.) On syytä huomata, että saman kirjeen alkuosa on omistettu Viljasen vasta ilmestyneen kokonaisuuden (*Musta runotar*) sekä sen joidenkin yksittäisten runojen analysointiin. Koskenniemi on aivan ilmeisesti tarkkaan harkinnut kokonaisuutta sijoittaessaan kiitoksensa Goethe-kirjasta vasta kirjeensä loppuun. Viime riveillä hän lisäksi esittää toivomuksen, että Viljanen jälleen vierailisi kirjallisessa piirissä.

6. Koskenniemen Kivistä Viljasen Kiveen

Koskenniemen Aleksis Kivi -tutkimus ilmestyi vuoden 1934 syksyllä, ja aivan samoin kuin *Goethe*-kirjansa tekijä oli pohjustanut uutta elämäkertaa yliopistollisilla luennoillaan (Häikiö 2010a, 334). Viljanen arvosteli sen Helsingin Sanomissa 2.12.1934 (Viljanen 1934), ja Koskenniemi reagoi lyhyellä kiitoskirjeellä todeten ”rakkaalle veljelleen”: ”Olet osunut suoraan asian ytimeen kaikessa, mitä olen kirjallani tarkoittanut.” (V. A. Koskenniemen kirje Lauri Viljaselle 3.12.1934.) Viljanen oli selvästi koskenniemeläinen korostaessaan runoilijan kokonaispersoonallisuuden merkitystä. Julkaistessaan vuotta myöhemmin Koskenniemi-elämäkertansa hän liittyy tutkimuskohteensa Kivi-tulkinnat Goethe-analyysiin: ”Ei ole vaikea huomata, että Koskenniemi tavallaan katsoo Aleksis Kiveä ’Goethen läpi’, että ’Nuori Goethe’ juuri on ollut hänelle produktiivinen sielunkoulu, joka on opettanut häntä ymmärtämään entistä paljon syvemmin myös suurta suomalaista runoilijaa.” (Viljanen 1935, 326–327.) Viljanen saattoi epäroimattä yhtyä Koskenniemen näkemykseen Kiven kutsumustietoisuudesta, mitä mitkään vastoinkäymiset eivät pystyneet järkyttämään (ks. Häikiö 2010a, 334–335, 338). Näin Koskenniemen Kivi-tutkimus oli omiaan vahvistamaan Viljasen uskoa runouden ainutkertaiseen merkitykseen, jota hän omalla vuonna 1935 ilmestyneellä Koskenniemi-elämäkerrallaan tulkitsi.

Kivi-kirja ei kuitenkaan ollut Koskenniemelle täydellinen menestys. Kirjailijakollegoista mm. Volter Kilpi ja Jalmari Finne suhtautuivat tosin teokseen ”varovaisen myönteisesti” (Häikiö

2010a, 341). Sen sijaan varhaisemman, yksityiskohtia myöten tarkan Kivi-elämäkerran (1915) julkaiseen V. Tarkiaisen kanssa Koskenniemi joutui katkeraan polemiikkiin. Kun Tarkiaisen oli rakentanut kirjailijakuvansa empiiristen faktojen varaan ja pitänyt tärkeinä ympäristöteki-
jöitä sekä nojannut aikalaisten, kuten Kiven veljien haastatteluihin, Koskenniemi oli keskittynyt luomaan synteesiä Kiven kokonaistuotannon pohjalta, hänen sisäistä minuuttaan ja tavoitteita arvostaen (Häikiö 2010a, 339). Viljasta Kivi jäi askarruttamaan vuosikymmeniksi, vaikka hän tuskin suunnitteli varsinaisen biografian kirjoittamista. Vaiheessa, missä hänestä tuli muutamaksi vuodeksi Koskenniemen seuraaja Turun yliopistossa, hän sai edeltäjänsä perintönä tarkastettavakseen ja hyväksyttäväkseen Paavo E. S. Elon väitöskirjan *Aleksis Kiven persoonallisuus* (1950) – tutkimuksen, jonka tekijä miltei samasti itsensä Kiven henkilöihin (Hosiasiluoma 2000, 310–311). Metodია, jota Viljanen katsoi V. Tarkiaisen, V. A. Koskenniemen ja Paavo E. S. Elon noudattaneen huolimatta heidän keskinäisistä eroistaan, hän myöhemminä vuosinaan luonnehti geneettis-psykologiseksi (Viljanen 1974, 183). Itse viimeisinä Turun-vuosinaan, saatuaan uskriittisiä vaikutteita ja virikkeitä, hän otti selvää etäisyyttä juuri tähän menetelmään.

Tutkijana Viljanen paneutui Kiveen 1950-luvun alkuvuosina ja pohjusti työtään pitämällä Turun yliopistossa hänestä luentosarjan. Vuoden 1951 *Kultanummessa* ilmestyi hänen laaja tutkielmansa ”Aleksis Kiven lyriikan muodon ongelmia.” Kaksi vuotta myöhemmin hän julkaisi koko uransa päätteeksi kuuluvan kirjan *Aleksis Kiven runomaailma*. Tällä teoksellaan hän lopullisesti nujersi pitkään vallinneen käsityksen siitä, että Kiven Kanervalan runot olisivat ”myyntäämättömiä kultarakeita” (Hosiasiluoma 2000, 313–314). On ymmärrettävää, että Koskenniemi halusi teoksen arvosteltavakseen. Kritiikki ilmestyi *Valvojassa* vuonna 1953. Vaikka arvostelija ei varsinaisesti ollut haltioissaan, hän myönsi Viljasen avaavan Kiven lyriikkaan uusia näkökulmia ja teoksen olevan esteettisissä tulkinnoissaan ”hienosepän työtä” (Koskenniemi 1953, 597). Aivan ilmeisesti hän piti puutteena sitä, ettei tekijä ollut yrittänyt kytkeä runoja biografisiin yhteyksiin. Silti arvioinnin yleisvirityksestä on pääteltävissä, että Viljasen ensimmäinen yliopistollinen opettaja oli mielissään ja ylpeäkin urallaan menestyneen ja vuosien saatossa kypsyttyneen oppilaansa tulkinnallisesta saavutuksesta.

7. Viljanen ja Koskenniemi akateemisesti rinnakkain

Koskenniemi ja Viljanen, molemmat runoilijoita ja saman tieteenalan tutkijoita, olivat vuosikymmenien kuluessa pääsemättömissä toisistaan, niin suppeat olivat Suomen kirjalliset piirit. Kun Viljanen vuonna 1948 väitteli Helsingin yliopistossa 1940-luvun keskeisestä tutkimuskohteestaan Runebergistä, samana vuonna akateemikoksi nimitetty Koskenniemi oli mukana yhtenä tilaisuuden arvovaltaisista kuulijoista. Virallisena vastaväittäjänä oli kuitenkin Aarne Anttila (Hosiasiluoma 2000, 298). Kun Viljanen kaksi vuotta myöhemmin astui Turun yliopiston kotimaisen ja yleisen kirjallisuuden professorin virkaan, Koskenniemi oli kuuntelemassa seuraajansa esiintymistä (mt., 309). Koskenniemeltä jäi Viljasen ohjaukseen paitsi Paavo E. S. Elon Kivi-tutkimus myös kolme muuta työtä: Urho Verhon *Kaarlo Bergbomin draamankäsitys* (valm. 1953), Kerttu Tannerin (myöh. Saarenheimo) *Myytilliset tarinat suomalaisessa taideyliopistossa* (valm. 1954) ja Pekka Mattilan *V. A. Koskenniemi lyriikkana* (valm. 1954) (Hosiasiluoma 2000, 310–311). Viljanen ei koskaan muuttanut Turkuun, missä hänen

vaikutuksensa jäi kestoltaan lyhyeksi joskaan ei merkityksettömäksi.¹ Jo vuoden 1955 alusta hän siirtyi Helsingin yliopistoon.

8. Poliitiikkaa ja kulttuuripoliitiikkaa

Viljanen ja Koskenniemi kohtasivat toisensa myös kulttuuripoliittisen vaikuttamisen yhteyksissä. Muun muassa vuonna 1940 he olivat *Valvoja-Ajan* toimituskunnan jäseninä päättämässä lehden jatkosta. Tulos oli myönteinen. (Häikiö 2010b, 34.) Viljanen ei kuitenkaan missään vaiheessa ollut Koskenniemen kannanottojen myötäilijä, olivathan heidän keskeiset fooruminsa-kin, Koskenniemen konservatiivinen *Uusi Suomi* ja Viljasen liberaali *Helsingin Sanomat*, melko kaukana toisistaan. Luonteeltaan Viljanen oli varautunut ja Koskenniemeä varovaisempi: esim. 1930-luvun sukupolvien väliseen kirjallisuustaisteluun hän ei avoimesti heittäytynyt (Hosiaisuusluoma 2000, 208–209). Koskenniemen ja Viljasen ystävyys kesti koettelemukset, vaikka Viljanen aivan ilmeisesti vieroksui runoilijaveljensä sympatioita ”kolmatta valtakuntaa” kohtaan. Vuonna 1967 hän kirjoitti – luodessaan vielä kerran kokonaiskuvaa Koskenniemen elämästä ja runoudesta – että asennoitumisen syitä olisi etsittävä tämän vankkumattomasta oikeistolaisesta suhtautumisesta sekä bolshevismien pelosta käsin. Viljanen ei kuitenkaan voinut pidättäytyä lisäämästä: ” – tekee mieli sanoa, että eurooppalaisen tradition tuntijalle olisi vähempikin riittänyt.” (Viljanen 1967, 65.)

Talvi- ja jatkosodan vaiheita Koskenniemi seurasi kotikaupungistaan Turusta käsin. Kirjeessään Viljaselle hän vertasi omia vähäisiksi katsomiaan ponnisteluja rintamamiesten uhrauksiin: ”Oma työni tuntuu vallan turhanaikaiselta sen rinnalla, mitä sotilaamme parhaillaan suorittavat.” (V. A. Koskenniemen kirje Lauri Viljaselle 26.8.1941.) Sota kosketti häntä myös henkilökohtaisesti: ”Elän jatkuvassa kenttäpostin jännittyneessä odotuksessa, sillä poikani Hannu – 16-vuotias, kuten nuori sotilaspoika – on lähtenyt konekiväärimiehenä rintamalle ja on nyt aivan etulinjoilla jossakin Uhtuan suunnalla.” Koskenniemi matkustikin rintamalle tavoittaakseen poikansa ja sai kuulla tämän olevan elossa. Kotiin päästyään hän sai kuitenkin viestin Hannun haavoittumisesta. Hannu toipui, mutta vaivoista hän kärsi myöhemminkin. (Häikiö 2010b, 90–93).

Lauri Viljanen palveli talvisodan aikana toimistosihteerinä puolustusministeriön propagandaosastolla. Jatkosodan vuosina hän työskenteli toimittajana valtion tiedotuslaitoksen tuotantotoimistossa ja kotimaisessa osastossa juhannuksesta 1941 juhannukseen 1942. Toimittajalta edellytettiin artikkelien, pakinoiden ja kantaa ottavien pääkirjoitusten laatimista, ja niitä Viljanen kirjoitti ahkerasti. Samoihin töihin olivat saaneet komennuksen muun muassa Toivo Pekkanen, Mika Waltari ja Elmer Diktonius. (Hosiaisuusluoma 2000, 253.)

Vuonna 1941 ilmestyi Viljasen esseekokoelma *Illan ja aamun välillä*, jonka Runeberg-esseet

1 Viljasesta yliopistollisena opettajana minulla on muistikuvia syksyltä 1954, jolloin aloitin kirjallisuuden opintoni Turun yliopistossa ja jolloin ennätin suorittaa hänelle approbatur-arvosanan. Vuosia myöhemmin hän kommentoi minulle asiaa sanoen: ”Se taisi olla helppo tentti.” Viljasen syksyn 1954 luennoista muistan kuunnelleeni Lyriikan runousoppia ja sarjan F. E. Sillanpäästä. Vaikka kontaktimme sittemmin jäivät vähäisiksi ja satunnaisiksi, Viljanen piti minua kuitenkin yhtenä varhaisista yliopistollisista oppilaistaan. Toimiessani sittemmin Turun yliopistossa kotimaisen kirjallisuuden assistenttina Lauri Viljasen tytär Aulimaija Viljanen oli jonkin aikaa rinnakkaisaineen eli yleisen kirjallisuustieteen assistenttina.

todistavat sota-ajan myötä kasvaneesta mielenkiinnosta kansallisrunoilijaa kohtaan. Huomiota kiinnittää, että tutkielmista ensimmäinen eli ”Runebergin laulu” on muokattu versio alkuaan 1920-luvun alussa Koskenniemen seminaarissa pidetystä esitelmästä (Hosiaislouma 2000, 262). Koskenniemi arvosteli kokoelman Uudessa Suomessa joulukuussa 1941. Arvostelun painopiste ei kuitenkaan ollut Runeberg-esseissä vaan niissä osuuksissa, missä kirjoittaja – muun muassa käsitellessään Volter Kilpeä ja James Joycea – on paneutunut analysoimaan kirjallisuuden modernistisia piirteitä. (mt., 252–264). Modernismi askarrutti sekä Koskenniemeä että Viljasta myöhemmässä vaiheessa laajemminkin. Puhtaasti tieteellisessä mielessä Runeberg kuitenkin hallitsi Viljasen 1940-lukua: hänen yli tuhatsivuinen monografiansa osat ilmestyivät vuosina 1944 ja 1948. Ensimmäisestä niteestä *Runeberg ja hänen runoutensa 1804–1937* Koskenniemi kirjoitti laajan arvioinnin, jossa hän kiitteli Viljasen perinpohjaisuutta: ” – tekijä on huolellisesti kerännyt kaiken, mitä biografiset lähteet ja kirjallinen tutkimus vuosikymmenien aikana on tarjonnut – ”. (Koskenniemi 1953b, 591. Arvostelu ilmestynyt Valvojassa vuonna 1945.) Oleellisenä hän kuitenkin piti Viljasen kykyä synteisien luomiseen: koko laaja aineisto oli tutkijan näkemyksellisessä hallinnassa. Kriittisiä huomioita arvostelu ei sisällä. Opettaja saattoi omasta näkökulmastaan käsin pitää entistä oppilastaan täysin oppineena.

9. Ikääntymisen vaiheita

Vuosien mittaan, iän karttuessa ja terveyden heikentyessä, Koskenniemen mielessä vahvistui toive siitä, että vuonna 1935 ilmestynyt tutkimus hänen elämästään ja runoudestaan saisi jatko-osan. Useita mahdollisia ehdokkaitakin oli, kuten Koskenniemen lyriikasta väitellyt Pekka Mattila (Häikiö 2010b, 323) ja Paavo E. S. Elo, joka väitöskirjansa jälkeen oli ryhtynyt suunnittelemaan uutta laajempaa Koskenniemi-tutkimusta (mt., 293). Luontevin ja ilmeisesti Koskenniemelle mieluisin vaihtoehto oli Lauri Viljanen. Seitsemänkymmenen vuoden ikään ehtineen runoilijan terveys suorastaan romahti 1950-luvun puolivälissä. Tällöin hän lähestyi Viljasta yksiselitteisin pyynnöin: ”Ajatus siitä, että Sinulta joskus liikenisi aikaa ja intressiä VAK:n elämäkerran jatkoon, on minulle hyvin mieluinen. Vieno on kerännyt hyvinkin arvokkaan arkistomateriaalin, jonka mielihyvin luovutamme käyttöösi. Tavallaan elämäni viimeiset vuosikymmenet ovat vaiherikkaimmat (ja myös maamme elämässä hyvin merkitykselliset). Tietenkään en minä kuvittele, että saisin nähdä monografiasi valmiina, mutta tietoisuus siitä, että työ tulee olemaan sinun käsissäsi, on omiaan tuottamaan minulle tyydytystä ja iloa.” (V. A. Koskenniemen kirje Lauri Viljaselle 16.5.1956.) Kirjeen lopun toivotuksesta ”jos matkasi joskus suuntautuu tännepäin – ” on pääteltävissä, että Koskenniemen ja Viljasen keskinäiset tapaamiset olivat 1950-luvulla jääneet vähiin.

Viljaselle ei elämäkerran jatko-osan kirjoittaminen ollut ajatuksena vieras.² Työ jäi häneltä kuitenkin tekemättä. Viljasen pitivät 1950-luvulla kiireisinä sekä viranhoito Helsingin yliopistossa että Parnasson päätoimittajuus vuosina 1954–1956. Moninaisten kiireiden ja lisääntyvien luottamustehtävien takia hänen Parnasson kautensakin jäi lopulta lyhyeksi (Hosiaislouma 2000, 144). Laaja kaksiosainen Koskenniemen elämäkerta, joka kattaa vuodet syntymästä kuolemaan ilmestyi vasta vuonna 2010. Sen kirjoitti historioitsija Martti Häikiö.

2 Lauri Viljasen tytär Aulimajaja Viljanen on tallettanut isänsä jäämistöstä runsaasti V. A. Koskenniemen liittyviä lehtileikkeitä.

10. Viljasen lojaalius koetuksella

Viljanen ja Koskenniemi arvioivat toistensa teoksia, niin runokokoelmia kuin tutkimuksiakin, aina 1950-luvun loppupuolelle saakka. *Helsingin Sanomien* aktiivikriitikon toimesta Viljanen luopui siirtyessään Turun yliopiston professoriksi, joskaan hän ei tällöinkään kokonaan luopunut lehtityöstä (Hosiaisluoma 2000, 144). Koskenniemi etsi Viljasen sympatioita eritoten vaiheissa, joissa hän tunsu tulleensa loukatuksi tai väärin ymmärretyksi. Tämä tulee ensimmäistä kertaa erityisen selvästi näkyviin hänen *Latuja lumessa* -kokoelmansa ilmestyttyä vuonna 1940. Vaikka Viljasen ohella muun muassa Arvi Kivimaa kirjoitti teoksesta ylistävän arvioinnin, Koskenniemeä jäivät kaivelemaan kielteiset kirjoitukset. Petyttyään kotikaupunkinsa lehden eli *Turun Sanomien* Arvo Suomen kritiikkiin, hän kääntyi saman lehden eli toisen arvostelijan eli Teppo Samoojan puoleen saadakseen lohtua ja ymmärtämystä (Häikiö 2010b, 55). Rajuimmin hän reagoi kuitenkin Rafael Koskimiehen *Valvoja-Ajassa* julkaistuun arviointiin. Lauri Viljaselle hän kirjoitti tuohtuneena 13.2.1941 päiväämässään kirjeessä: ”*Valvoja-Ajassa* on ystävämme R. K. julkaissut jääkylmän arvostelun ’Laduista lumessa’ – samantapaisen kuin hän kirjoitti myös siitä sota-ajan runokokoelmasta, johon Sinäkin osallistuit.”³ (V. A. Koskenniemen kirje Lauri Viljaselle 13.2.1941.)

Kun Viljaselle oli tyypillistä vetäytyä kirjallisista kiistoista niin etäälle kuin mahdollista ja varjella koskemattomuuttaan, niin Koskenniemi ei pidäkkeistä piitannut silloin, kun katsoi tulleensa kaltoin kohdelluksi. Koskimiehen *Latuja lumessa* -kokoelmaan kohdistama kritiikki sai hänet etsimään myötätuntoa Viljasen ohella muiltakin tahoilta, muun muassa kustantajaltaan Jalmari Jäntiltä sekä vanhalta ystävältään Edvin Linkomieheltä (Häikiö 2010b, 63, 65). Lopputulos oli, että Koskenniemi ajautui suoranaiseen välirikoon kollegansa kanssa ja ryhtyi käymään toivottamaksi osoittautuvaa puolustusotaa arvostelijaansa vastaan (osapuolten kirjeen vaihdosta ks. mt., 62–69). Martti Häikiö pitää tapahtumasarjaa merkittävänä murroksena ja vedenjakajana Koskenniemen ihmissuhteissa (mt., 62, 70). Kansallisrunoilijaa oli loukannut arvovaltainen henkilö, jonka odottamaton hyökkäys oli tehnyt kirpaisevan kipeää. Lyyrikkona Koskenniemi vaikenä aina vuoteen 1949 saakka, jolloin ilmestyi hänen viimeinen runokokoelmansa *Syksyn siivet*. Ilmeisesti Koskimies katsoi sovituksen hetken koittaneen, kun hän tällöin useiden muiden vanhan polven arvostelijoiden tapaan suhtautui teokseen myötämielisesti (mt., 223–224). Sitä paitsi runouden kentällä oli 1940-luvun loppuun mennessä tapahtunut selvä rintamajako vanhoihin ja nuoriin, ja vanhat katsoivat aiheelliseksi pitää yhtä.

Viljanen julkaisi arviointinsa *Syksyn siivistä* *Helsingin Sanomissa* 11.12.1949. Vielä niin myöhään kuin vuonna 1974 hän valitsi sen *Ajan ulottuvuudet* -esseekokoelmaansa edustamaan menneiden vuosikymmenien päivänkritiikkejään. Viljanen vertasi vanhan Koskenniemen myöhäisteosta tämän nuoruusvuosien kokoelmiin ja huipensi arvostelun kohteensa nerokkuuden ylistykseksi. Kenties hän ei säästellyt kiitossanojaan, koska aavisti arvioivansa ”omia yksinäisiä uriaan” kulkeneen kansallisrunoilijan viimeistä runoteosta (Viljanen 1974b, 37). Viisi vuotta myöhemmin eli vuonna 1954 ilmestyi Koskenniemen aforismikokoelma *Elokuisia ajatuksia*. Nimittämällä kirjaa *Parnassossa* ilmestyneessä arvostelussaan tekijänsä pääteokseksi Viljanen saattoi suorastaan yllättää lukijansa, tunsihan hän sekä tutkijana että kriitikkona monia

3 Tämä tarkoittanee Otavan vuonna 1946 julkaisemaa runoantologiaa *Sotatalvi*, johon mm. Viljanen osallistui. Ks. Hosiaisluoma 2000, 257.

muuta paremmin Koskenniemen runoilijanuran kaikki vaiheet⁴ (Häikiö 2010b, 270). Ylittikö siis aforistikko lyyriikon saavutukset? Laajaa huomiota kokoelma kuitenkin herätti muun muassa filosofien keskuudessa ja kirkollisissa piireissä, ja se innosti nuoren polven runoilijoista Lassi Nummen kirjeenvaihtoon Koskenniemen kanssa (mt., 270–272).

11. Koskenniemi, Viljanen ja modernisoitua sukupolvi

Sotien jälkeisessä tilanteessa, etenkin *Latuja lumessa* -kokoelman aiheuttamien pettymysten jälkeen, Koskenniemi tiedosti nuoremman sukupolven pyrkivän rinnalleen ja ohi. Unto Kupiaisesta oli tullut hänen ystävänsä. Tälle runoilijakollegalleen hän kirjoitti itseään tutkiskellen: ”Olen tietenkin elänyt liian kauan ja olen siksi ollut tahtomattani niin monen menestyksen ja kunnian tiellä”. Nimeltä hän mainitsee muun muassa Aaro Hellaakosken, jonka glorioaa himmentämässä hän tuntee olevansa, ja lisää: ”Myös Lauri Viljasen tiellä olen pahasti.” (Ks. Häikiö 2010b, 191.) Nousemassa oli kuitenkin 1940-luvun lopussa ja 1950-luvun alussa jo seuraava runoilija- ja kriitikkopolvi, joka hankki kirjallisia kannuksia hyökkäämällä akateemisia kirjallisuuden opettajia ja erityisesti V. A. Koskenniemeä vastaan. Välikikko oli väistämätön, vaikka Koskenniemi arvioinneillaan osoitti myös myötämielisyyttä joitakin uransa aloittavia lyyrikoita, kuten Aila Meriluotoa, Lauri Viitaa ja Helvi Juvosta kohtaan (Kunnas 1981, 95).

Suhteessaan modernismiin Viljanen oli varovaisen myönteinen, vaikka alun perin oli kasvanut koskenniemeläiseen käsitykseen mitasta runon elinehtona ja rytmistä sen verenkiertona (ks. Lappalainen 1993, 185–188). Yrjö Hosiaisuus (2000, 144) on todennut, että *Parnasson* päätoimittajana hän asennoitui modernismin nuoriin miehiin ”ehkä hieman vaivautuneesti mutta sietäen”⁵ Hosiaisuus (2000, 143) on pannut merkille, että 1950-luvun keskeinen vaikuttaja Tuomas Anhava vieraili tiheään *Parnasson* palstoilla julkaisten sekä runojaan (muun muassa runosarjan ”Yleiset opit”) että artikkelejaan (muun muassa sarja ”Romaanityyppejä”). Sen sijaan Koskenniemelle Anhava oli kuin punainen vaate. Ensin hän raivostui kielteisestä arvostelusta, jonka 24-vuotias kriitikko oli rojhennut kirjoittaa Rafael Koskimiehen *Väliverho* 1900 -esseekokoelmasta (1951) *Suomalaiseen Suomeen*. Koskenniemen raivon kuitenkin huiپensi Anhavan hänen *Runousoppia ja runoilijoita* -kirjoituskokoelmaansa (1951) kohdistama ankara ryöpytys. Anhavan mukaan kirjoitukset olivat vanhentuneita ja osin piinaavan paatoksellisia (Häikiö 2010b, 248–249). Vastahyökkäyksensä kohteeksi Koskenniemi valitsi *Suomalaisen Suomen* arvovaltaisen päätoimittajan Esko Aaltosen. Prosessi huipentui siihen, että tuohtunut akateemikko erosi Suomalaisuuden liitosta, jonka kunniajäsen hän oli (mt., 249–251).

4 Arvostelu ”Desillusion syvyys” julkaistiin *Parnassossa* vuonna 1954. Envall (1985, 220) uumoilee, että Koskenniemeen perikriittisesti suhtautunut Tuomas Anhavakin on – tosin nimimerkittömässä tietosanakirja-artikkelissaan – taipunut kiittelemään aforistikon selvänäköisyyttä ja lujaa otetta.

5 Ks. myös Suurpää 2011, 61. Viljanen oli ”kokoava persoonallisuus”, johon kirjallisuuden ystävät hänen kautenaan saattoivat ikään ja sukupuoleen katsomatta luottaa.

12. Suomentajan runotar

Lauri Viljanen oli ahkera runouden suomentaja 1920-luvulta lähtien, jolloin Koskenniemi oli innostanut hänet ja Elina Vaaran kääntämään Ruotsin uutta lyriikkaa (Hosiaisuusluoma 2000, 279). 1940-luvun loppupuolella hän osallistui kahteen merkittävään suomennoshankkeeseen, jotka alueillaan olivat Koskenniemelle mahdollisimman vieraita. *Venäjän runotar*, jonka julkaisemista ajoi Suomen kirjailijaliitto ja jonka asiantuntijana toimi slavisti Valentin Kiparsky, ilmestyi vuonna 1946. Heti sotien jälkeen poliittisesti ennakkoluuloton ja liberaali Viljanen kannatti Suomen Neuvostoliiton-suhteiden kehittämistä ja ehdotti vankilassa istuneiden vasemmistokirjailijoiden, kuten Elvi Sinervon, Arvo Turtiaisen ja Jarno Pennasen uudelleenarviointia (mt., 280–281). Näille näkemyksilleen hän tuskin sai kannatusta Koskenniemeltä, joka 1940-luvun lopulla joutui vasemmiston ääriinjaa edustavan Raoul Palmgrenin rajun hyökkäyksen kohteeksi. Palmgren piti radiossa esitelmän ”Hautakirjoitus Koskenniemelle” ja julkaisi sen 40-luku-lehden viimeisessä numerossa vuonna 1947. Hänen tarkoituksenaan oli painaa Koskenniemi upoksiin niin runoilijana kuin kulttuuripoliitikkona.⁶ (Häikiö 2010b, 187.)

Viljanen halusi pitää mielensä avoimena ja oli valmis perehtymään uusiin suuntauksiin. T. S. Eliot, joka vuonna 1948 oli saanut Nobelin kirjallisuuspalkinnon ja jonka nimeen muun muassa nuori modernisti Tuomas Anhava vannoi (ks. Häikiö 2010b, 249), innosti Viljasen osallistumaan Otavan käynnistämään suomennoshankkeeseen. Sen tuloksena ilmestyi vuonna 1949 käännösvalikoima *Autio maa*, johon hän kirjoitti toisen esipuheista ja suomensi keskeisen, koelmalle nimen antaneen runoelman sekä sikermän ”Neljä kvartettia” (Hosiaisuusluoma 2000, 282–283). Toisen esipuheen kirjoittajana esiintyi nuoren polven kriitikko Kai Laitinen, joka 1940-luvulta lähtien oli tukemassa modernistipolven vahvaa tuleamista (ks. Kunnas 1981, 145). Aivan varaukseton Eliotin ihailija Viljanen ei kuitenkaan ollut, ja kuten Päivi Lappalainen on todennut, muun muassa heidän klassikkokäsityksensä poikkesivat toisistaan. Viljasta vierokutti myös Eliotin kielteinen suhtautuminen romantiikkaan. Aivan ilmeisesti suomennosvalikoiman aikaansaaminen merkitsi hänelle lähinnä kulttuuritekoa, maailmanlaajuisesti tunnetun modernistin saattamista suomenkielisen lukijakunnan ulottuville. (Lappalainen 1993, 163; Hosiaisuusluoma 2000, 283.)

1950-luku ansaitsee huomiota myös monien kirjallisuushistoriallisesti merkittävien maailmanlyriikan suomennosten vuosikymmenenä. Lauri Viljasen panos oli vuonna 1951 ilmestynyt *Helikonin lähde*, joka sisälsi käännöksiä yhdeksää eri kielialuetta edustavalta runoilijalta. Runoilijoiden kokonaismäärä oli 31, joista ruotsalaisia oli kymmenen ja ranskalaisia kahdeksan. Leopardilta, johon Viljanen oli viehätynyt, oli runoja kolme, ja mukana oli myös näyte antiikin lyriikasta. Selvästikin valinnat kuvastivat suomentajan omia mieltymyksiä ja kertoivat samalla siitä, miltä suunnilta hän oli etsinyt omiin säkeisiinsä vaikutteita. (Hosiaisuusluoma 2000, 283–284.)

6 Huomattakoon, että kun Palmgren vuonna 1965 väitteli Helsingin yliopistossa tohtoriksi tutkimuksellaan *Työläiskirjallisuus*, hänen vastaväittäjänään oli Lauri Viljanen. Tilaisuuden eturivissä istuivat mm. Elvi Sinervo ja Arvo Turtiainen (tämän kirjoittajan havainto ja muistikuva).

13. Suomennoskiista

Yleensä hyvinkin sovinnollinen Viljanen joutui juuri suomennosten saralla mukaan yhteen koko uransa kiivaimmista polemiikeista. Vuonna 1957 ilmestyi Alle Tynnin toimittama mittava antologia *Tuhat laulujen vuotta*, jonka runoista osa oli jo aiemmin suomennettu. Näitä käännöksiä Tynni ei kuitenkaan kelpuuttanut mukaan sellaisinaan vaan oli ryhtynyt niitä korjailemaan. Korjailujen kohteiksi olivat joutuneet myös Viljasen suomennokset. Kiiwas keskustelu leimahti liekkeihin ennen kaikkea kirjallisuudentutkijain seuran piirissä. Se levisi myös lehdistöön ja yksityiseen kirjeenvaihtoon. Koskenniemi käsitteli antologiaa parissakin marraskuussa kirjeessään Viljaselle. Marraskuun 12. päivänä 1957 päivämässään kirjekortissaan hän ihmettelee, mikä on iskenyt ”tyttöpoloisen” päähän, kun hän on päätenyt silkkoihin huononnuksiin (V. A. Koskenniemen kirje Turusta Lauri Viljaselle tämän kotiosoitteeseen Helsingissä 12.11.1957). Samassa yhteydessä hän viittaa mahdolliseen rooliin, mikä Tynnin tulevalla miehellä (Martti Haaviolla) on hankkeessa ollut. Vakavana rikkeenä Koskenniemi pitää sitä, että ”Tynni on häikäilemättä loukannut tekijänoikeutta” ja vielä ilmeisesti saanut jokaisesta runosta käteismaksun.

Marraskuun 1957 lopussa Viljaselle lähettämässään kirjeessä Koskenniemi palaa vielä antologia-asiaan ja kertoo olleensa keskusteluissa WSOY:tä edustavan Nennon (Eino E. Suolahden) kanssa, mutta tämän kannasta ei ollut saanut täyttä selvyyttä (V. A. Koskenniemen kirje Turusta Lauri Viljaselle tämän kotiosoitteeseen Helsingissä 27.11.1957). Joka tapauksessa Tynnin kustantaja oli vaikeassa välikädessä. Suoremmin kuin kirjekortissaan hän syyttää kirjeessään Haaviota ”skandaalimaisesta tapauksesta” ja omalaatuisesta tavasta, jolla hän oli kannustanut Tynniä runokielen uudistamiseen. Koskenniemen tuki oli Viljaselle tärkeä vaiheessa, jossa Haavio yltyi rajuun hyökkäykseen häntä vastaan. Vielä helmikuussa 1958 Koskenniemi pyrki pehmentämään ystävänsä saamia kolhuja huumorilla, jotta tämä ei ottaisi asiaa liian raskaasti: ”Seuraan kiinnostuksella täti-Tynnin edesottamuksia. Täti parka pilaa aikaisemmat tyhmyytensä uusilla tyhmyyksillä.” (V. A. Koskenniemen kirjekortti Lauri Viljaselle 26.2. 1958.) Viljanen oli kuitenkin syvästi katkeroitunut prosessista, jonka jälkiselvittelyjä käytiin vielä pitkään useidenkin lehtien palstoilla (Hosiaisuus 2000, 284–285).

14. Akateemisia ongelmia

Tieteen saralla Viljanen ja Koskenniemi kohtasivat 1950- ja 1960-luvun taitteessa vielä yhden yhteisen ongelman. Turkulainen teologian tohtori Yrjö Luojola oli kirjoittanut Koskenniemestä väitöskirjan, jota hän oli tarjonnut painatusluvan saadakseen Helsingin yliopistoon. Hän luotti kotimaisen kirjallisuuden professorina toimivan Viljasen suopeuteen, tosin turhaan. Sekä Viljanen että toinen asiantuntija Rafael Koskimies tyrmäsivät hankkeen, työn heikkouksiin huolellisesti paneutunut Koskimies erityisen selvästi. Tutkimuksen kohde eli V. A. Koskenniemi, johon Luojola oli ollut henkilökohtaisesti yhteydessä, kirjoitti Viljaselle 7.2.1960 kiusaantuneen kirjeen. Etusivulle hän on alleviivannut sanan ”luottamuksellisesti”. Kirjeessään hän kertoo huomauttaneensa Luojolalle, että tämä oli liiaksi ”vindisoinut” hänen runojaan ja aforismiaan teologis-kristilliseen tyyliinsä. (V. A. Koskenniemen kirje Lauri Viljaselle 7.2.1960.) Julkaisuhanketta Koskenniemi ei kuitenkaan halunnut tyystin kaataa. Hänen näkemyksensä mukaan vain yksi ratkaisumalli oli kokeilemisen arvoinen: ”Luojan ainoa mahdollisuus saada

väitöskirjansa tarkastetuksi ja hyväksytyksi on Turun Yliopistossa.” Välittäjäksi ja tien osoittajaksi hän pyysi Viljasta, vaikka tämä Helsingissä oli hylännyt työn. Tilanne Turussa ei ehkä olisi yhtä toivoton kuin Helsingissä. Perusteluksi Koskenniemi mainitsi, että Turussa Luojolalle olisi kenties apua Krohnin veljeksistä ja Kauko Kyyröstä⁷, jotka vuoden 1960 tienoilla olivat tiedekunnassa ”asioita hoitelemassa”. Prosessista tuli kuitenkin vaikea ja monimutkainen. Sen päätteeksi Luojola väitteli Turun yliopistossa tohtoriksi tutkimuksellaan *V. A. Koskenniemen totuudenetsijä-motiivi* vuonna 1962 – papin lipereihin pukeutuneena ja vastaväittäjänään yleisen kirjallisuustieteen professori Eino Krohn.⁸ Koskenniemi oli kuollut muutamaa kuukautta aikaisemmin.

15. Viimeiset runot, aforismit ja esseet

Lauri Viljasen viimeinen runokokoelma *Seitsemän elegiaa* ilmestyi vuonna 1957, kaksitoista vuotta hänen edellisen kokoelmansa *Tuuli ja ihminen* julkaisemisen jälkeen. V. A. Koskenniemi kiirehti kiittämään ”hyvältä uskolliselta ystävältään” saamastaan kirjasta marraskuun 1957 lopussa: ”Onnittelen Sinua sydämellisesti uuden voittoni johdosta.” Samalla hän viittasi Vilho Suomen päivänkriittikkiin: ”Iloitsin myös siitä, että V. S:kin *Uudessa Suomessa* kirjoitti runoistasi yhden parhaista arvosteluistaan.” (V. A. Koskenniemen kirje Lauri Viljaselle 29.11.1957.) Paljon oli lyriikan saralla kahdessatoista vuodessa tapahtunut. Kun Yrjö Hosiailuoma (2000, 324) elämäkertateoksessaan luonnehti *Seitsemää elegiaa* ”yksinäisyyden ja eristymisen kokoelmaksi”, hän tavallaan myötäilee Sakari Vapaasaloa, joka jo vuonna 1967 puhui – sitä paitsi Hosiailuomaa väkevämmin – ”keskipäivän sopusoinnun järkkymisestä”, ”syvästä elämäntunteen kriisistä” ja ”ilmiöiden kultaisen hehkun haalistumisesta” (Vapaasalo 1967, 328). Myös perinteiset runomitat ovat teoksessa lopullisesti särkyneet. Vapaasalo osuu oikeaan korostaessaan, ettei muutos johdu modernisuuden tavoittelusta vaan on elimellisessä yhteydessä sisäisiin syihin (mp.).

Lyyrikkona Viljanen oli 57-vuotiaana tullut tiensä päähän, myöhemmin hän kirjoitti vain laajahkoja runoelmia akateemisia juhlia varten (Hosiailuoma 2000, 331; ks. myös Krohn 1961, 118). Koskenniemi puolestaan, päätettyään oman runoilijanuransa vuonna 1949 *Syksyn siivet* -kokoelmaan, kääntyi aforistiksi ja julkaisi Viljasen kiittelemän teoksen *Elokuisia ajatuksia* vuonna 1954 ja sen jälkeen *Ihmisosan* neljä vuotta myöhemmin. Esseitä ja arvosteluja molemmat kirjoittivat myöhäiseen ikäänsä saakka, Koskenniemi kuitenkin Viljasta selvemmin nuoren polven reiteiltä sivuun ajautuneena. 1950-luvun esseistiikassa Viljasen *Hansikas* vuodelta 1955 ja Koskenniemen *Filosofian ja runouden rajamailta* vuodelta 1959 asettuvat suhteellisen lähemmäksi lähinnä maailmankirjallisuuden esittelyinä, jos kohta Viljasen aiheskaala – toisin kuin Koskenniemen – ulottuu myös modernin kirjallisuuden ilmiöihin saakka.

Kolmisen vuotta ennen Koskenniemen kuolemaa ilmestyi Viljasen esseekokoelma *Lyyrillinen minä ja muita kirjallisuustutkimuksia*, joka keskittyy kotimaisiin kirjailijoihin. Vaikka hän käsitteleekin useita suomalaisen proosan klassikkoja Volter Kilvestä F. E. Sillanpäähän sekä Arvid

7 Krohnin veljeksistä Eino Krohn toimi Turun yliopistossa yleisen kirjallisuustieteen professorina. Sven Krohnin professuurin ala oli teoreettinen filosofia. Kauko Kyyrö toimi 1950- ja 1960-luvun taitteessa kotimaisen kirjallisuuden professorina. Kyyrö siirtyi vuonna 1962 Tampereen yliopistoon kirjallisuuden historian professoriksi.

8 Olin kuulijana väitöstilaisuudessa, missä väittelijä vetosi useasti kirkollisiin auktoriteetteihin, etenkin piispa Eino Sormuseen.

Järnefeltistä Joel Lehtoseen, hänen analyysiensä keskeisiä kohteita ovat hänen oman tulenkantajasukupolvensa lyyrikot, kuten Elina Vaara, Katri Vala, Yrjö Jylhä, Uuno Kailas ja Kaarlo Sarkia. Pohtiessaan tyyllisten muutosten problematiikkaa hän paneutuu vielä kerran V. A. Koskenniemen runokieleen, tunnesuhtautumiseen, joka kokoelma kokoelmalta on etsiytynyt uusiin ilmaisumuotoihin. Rakentaessaan synteesiä nuoruutensa oppimestarin runoudesta Viljasella on aihetta viitata myös useita vuosikymmeniä aikaisemmin ilmestyneeseen monografiaansa. Konkreettisinta havainnointia hän toteuttaa osoittaessaan, miten sama symboli, esim. meri, näyttyy eri aikakausien teoksissa toisistaan poikkeavissa merkityksissä (Viljanen 1959, 52).

Vaikka Viljanen suhtautui modernisteihin Koskenniemeä myönteisemmin ja säästyi näiden hyökkäyksiltä, heillä kahdella oli loppuun asti paljon yhteistä. Kuten Päivi Lappalainen on todennut, molemmat pitivät rytmin keskeisyyttä oikean runoilijan tunnusmerkkinä, samoin tunteen ja elämyksen tärkeyttä. Viljanen halusi taistella epäjärjestyttä ja kaaoksellisuutta vastaan, ja hänen mukaansa taiteen maailmassa rytmi piti yllä järjestyttä. Etenkin sidotun mitan keinoin kaaoksellisuus oli hallittavissa. (Lappalainen 1993, 186–187.) Koskenniemi ei koskaan mitallisuudesta luopunut. Hänen viimeinen kokoelmansa *Syksyn siivet* ilmestyi vain pari vuotta aikaisemmin kuin uuden sukupolven johtavaksi lyyrikoksi nousevan Paavo Haavikon *Tietäisyyksiin* (1951).

Entä Lauri Viljanen eläkevuodet? Suunnitteliko hän mahdollisesti – kiireiden tauottua – toteuttavansa V. A. Koskenniemen toiveen monografian jatko-osan kirjoittamisesta? Joka tapauksessa hän keräsi Koskenniemeen liittyvää materiaalia tämän myöhäisiin elinvuosiin saakka, ja voi vain arvella kerääjän ajatelleen niillä olevan myöhempää käyttöä. Jatko-osa jäi kuitenkin häneltä tekemättä. Lauri Viljanen kuoli vuonna 1984, 22 vuotta Koskenniemeä myöhemmin.

PIRKKO ALHONIEMI

pirkko.alhoniemi@kolumbus.fi

Lähteet

- ALHONIEMI, PIRKKO 1985: V.A. Koskenniemi – kirjallisen piirinsä primus motor. *Kurkiaan varjo. Esseitä V.A. Koskenniemestä*. WSOY, Helsinki.
- ENVALL, MARKKU 1985: Rauniot tähtivalossa. V.A. Koskenniemi aforistikkona. *Kurkiaan varjo. Esseitä V.A. Koskenniemestä*. WSOY, Helsinki.
- HOSIAISLUOMA, YRJÖ 2000: *Lauri Viljanen*. SKS:n toimituksia 798. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- HÄIKIÖ, MARTTI 2010a: V.A. Koskenniemi – suomalainen klassikko 1. *Lehtimies, runoilija, professori 1885–1938*. WSOY, Helsinki.
- 2010b: V.A. Koskenniemi – suomalainen klassikko 2. *Taisteleva kirjallinen patriarkka 1932–1962*. WSOY, Helsinki.
- KOSKENNIEMI, V. A. 1953a: Aleksis Kiven runomaailma. *Kootut teokset VIII. Arvosteluja ja esseitä kokoelmien ulkopuolelta*. WSOY, Helsinki.
- 1953b: Runeberg ja hänen runoutensa 1834–1937. *Kootut teokset VIII. Arvosteluja ja esseitä kokoelmien ulkopuolelta*. WSOY, Helsinki.
- KROHN, EINO 1961: Lauri Viljanen esseistinä. *Kaksi lukittua lipasta. Tutkielmia kirjallisuuden ja estetiikan alueilta*. WSOY, Helsinki.
- KUNNAS, MARIA-LIISA 1981: *Muodon vallankumous. Modernismin tulo suomenkieliseen lyriikkaan 1945–1959*. SKS:n toimituksia 272. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LAPPALAINEN, PÄIVI 1985: Oppimestari ja koulumaisteri – kaksi kirjallisuusmiestä ajan aallokoissa.

- KERTTU SAARENHEIMO (toim.): *Runoilijan monet kasvot. Kirjoituksia V. A. Koskenniemestä.* Turun yliopisto. Kirjallisuuden ja musiikkیتieteen laitos. Sarja A. N:o 13. Turun yliopisto, Turku.
- LAPPALAINEN, PÄIVI 1993: *Elämä ja teokset. Lauri Viljasen kirjallisuuskäsityksen ääriivivoja.* SKS:n toimituksia 584. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SAARENHEIMO, KERTTU 2001: *Lumotusta prinsessasta itkuvirsien laulajaksi.* SKS:n toimituksia 822. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- SUURPÄÄ, MATTI 2011: *Parnasso 1951–2011. Kirjallisuuslehdien kuusi vuosikymmentä.* Otava, Helsinki.
- VAPAASALO, SAKARI 1967: Lauri Viljanen. *Suomen kirjallisuus VI. Otto Mannisesta Pentti Saarikoskeen.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Otava, Helsinki.
- VILJANEN, LAURI 1932: Nuori Goethe V.A Koskenniemen kuvaamana. *Helsingin Sanomat* 4.12.1932.
- 1934: Aleksis Kivi V.A. Koskenniemen kuvaamana. *Helsingin Sanomat* 2.12.1934.
- 1935: V.A. Koskenniemi. *Hänen elämänsä ja hänen runoutensa.* WSOY, Helsinki.
- 1950 [1936]: Goethe ja nykyhetki. *Taisteleva humanismi. Kulttuurikriittisiä ääriviivoja Goethesta nykypäiviin.* 2. korjattu painos. Karisto, Hämeenlinna.
- 1959: V.A. Koskenniemen symbolikieli – pysyvää vai muuttuvaa? *Lyyrillinen minä ja muita kirjallisuustutkimuksia.* WSOY, Helsinki.
- 1967: V.A. Koskenniemi. *Suomen kirjallisuus VI. Otto Mannisesta Pentti Saarikoskeen.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Otava, Helsinki.
- 1974a: Aleksis Kivi – runebergilainen. *Ajan ulottuvuudet. Kotimaisen ja yleisen kirjallisuuden tutkimuksia.* WSOY, Helsinki.
- 1974b: Kaksi runoilijaa, kaksi arvostelua. *Ajan ulottuvuudet. Kotimaisen ja yleisen kirjallisuuden tutkimuksia.* WSOY, Helsinki.